UDK: 364.662:615.015.6

PSIXOAKTIV MODDALARGA QARAM SHAXSLARGA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK YORDAM KO‘RSATISHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI

Qodirov G‘ayrat Umarali o‘g‘li,
mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Ushbu tezisda psixoaktiv moddalarga qaram shaxslarga kompleks ijtimoiy-psixologik yordam ko‘rsatishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Qaramlik muammosi nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida o‘rganilib, shaxsning desotsializatsiyasi, stigmatizatsiya, oilaviy munosabatlarning buzilishi va jamiyatga qayta moslashishidagi qiyinchiliklar yoritilgan. Shuningdek, tibbiy reabilitatsiyadan keyingi ijtimoiy yordamning institutsional mexanizmlari, resotsializatsiya va retsidiv profilaktikasini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: psixoaktiv moddalar, qaramlik, ijtimoiy-psixologik yordam, ijtimoiy reabilitatsiya, resotsializatsiya, desotsializatsiya, stigmatizatsiya, retsidiv profilaktikasi.

Bugungi kunda psixoaktiv moddalarga qaramlik nafaqat alohida shaxsning salomatligi, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy barqarorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur muammo shaxsning ruhiy va jismoniy holatiga salbiy ta’sir etish bilan birga, uning oila, mehnat jamoasi va jamiyat bilan munosabatlarining buzilishiga ham olib keladi.

Psixoaktiv moddalarga qaramlik natijasida shaxsda ijtimoiy izolyatsiya, ishsizlik, oilaviy nizolar, ijtimoiy moslashuvning pasayishi kabi holatlar kuzatiladi. Shu sababli, qaramlikni bartaraf etishda faqat tibbiy davolash bilan cheklanib qolmasdan, kompleks ijtimoiy-psixologik yordam tizimini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixoaktiv moddalarga qaramlik va uning ijtimoiy oqibatlari ijtimoiy ish, psixologiya va tibbiyot fanlari doirasida keng o‘rganilgan. A. Giddensning ijtimoiy munosabatlar va jamiyat tuzilishiga oid qarashlari shaxs va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni tushunishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

E. G‘oziyev shaxs psixologiyasi va xulq-atvor xususiyatlarini o‘rganish orqali insonning ijtimoiy muhit bilan munosabatlarini tahlil qilishga e’tibor qaratgan. N. Egamberdiyevaning ijtimoiy pedagogikaga oid tadqiqotlarida esa shaxsni ijtimoiy muhitga moslashtirish va tarbiyaviy ta’sir mexanizmlari yoritilgan.

UNODC va Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti materiallarida ham qaramlikni davolash, reabilitatsiya qilish va jamiyatga qayta integratsiyalash jarayonlarining kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi zarurligi ta’kidlanadi.

Mazkur ilmiy qarashlar tahlili psixoaktiv moddalarga qaram shaxslarga yordam ko‘rsatishda tibbiy, psixologik va ijtimoiy mexanizmlarning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, ijtimoiy-psixologik tahlil, qiyosiy tahlil va ilmiy adabiyotlarni o‘rganish usullari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida psixoaktiv moddalarga qaramlikning ijtimoiy-psixologik sabablari, uning shaxs va oila hayotiga ta’siri hamda reabilitatsiya jarayonidagi institutsional mexanizmlar tahlil qilindi.

Shuningdek, ijtimoiy yordamning profilaktika, reabilitatsiya va resotsializatsiya bosqichlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqligi nazariy jihatdan o‘rganildi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, psixoaktiv moddalarga qaramlik shaxsning ijtimoiy rollari, qadriyatlari va kundalik hayot faoliyatining izdan chiqishiga sabab bo‘ladi. Natijada inson oila, mehnat jamoasi va jamiyat bilan munosabatlarda muayyan qiyinchiliklarga duch keladi.

Qaram shaxslarga ijtimoiy-psixologik yordam ko‘rsatish quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab olishi lozim:

1. Ijtimoiy adaptatsiya: shaxsni ijtimoiy izolyatsiyadan chiqarish, jamiyatdagi mavqeini tiklash va ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirish.
2. Oilaviy munosabatlarni tiklash: oila a’zolari bilan psixologik maslahatlar olib borish, o‘zaro ishonchni mustahkamlash va hamqaramlik holatlarini kamaytirish.
3. Psixologik qo‘llab-quvvatlash: shaxsda o‘zini boshqarish, stressga bardoshlilik va muammolarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.
4. Kasbiy va iqtisodiy integratsiya: kasbga yo‘naltirish, qayta tayyorlash va ishga joylashishga ko‘maklashish.
5. Stigmatizatsiyaning oldini olish: jamiyatda qaramlikdan reabilitatsiya qilingan shaxslarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish va ularning huquqlarini himoya qilish.

Shuningdek, ijtimoiy yordam tizimini uchta asosiy bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiq:

birlamchi profilaktika – xavf guruhidagi yoshlar va aholining boshqa qatlamlari o‘rtasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish;

ikkilamchi yordam – qaramlikning dastlabki bosqichlarida psixologik, tibbiy va ijtimoiy ko‘mak ko‘rsatish;

uchlamchi yordam – tibbiy reabilitatsiyadan o‘tgan shaxslarni jamiyatga qayta integratsiyalash va uzoq muddatli ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.

Psixoaktiv moddalarga qaram shaxslarni reabilitatsiya qilish jarayonida bir qator institutsional muammolar mavjud. Jumladan, tibbiy muassasalar va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlikning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagani, malakali

mutaxassislar taqchilligi, reabilitatsiya markazlari imkoniyatlarining cheklanganligi hamda jamiyatdagi salbiy stereotiplar shular jumlasidandir.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

tibbiy va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasida integratsiyalashgan hamkorlik tizimini yaratish;

reabilitatsiyadan o‘tayotgan har bir shaxs uchun individual ijtimoiy kuzatuv va yordam dasturini ishlab chiqish;

ijtimoiy ishchilar, psixologlar va addiktolog mutaxassislar tayyorlash tizimini rivojlantirish;

reabilitatsiyadan o‘tgan shaxslarni kasbga yo‘naltirish va ish bilan ta’minlash mexanizmlarini takomillashtirish;

oila a’zolari bilan psixologik ishlarni kuchaytirish va o‘zaro yordam guruhlarini qo‘llab-quvvatlash;

ommaviy axborot vositalari orqali stigmatizatsiyaga qarshi ma’rifiy tadbirlarni amalga oshirish;

Ayniqsa, tibbiy reabilitatsiyadan keyingi davrda individual ijtimoiy kuzatuvning yo‘lga qo‘yilishi muhimdir. Chunki shaxsning barqaror ijtimoiy muhitga qaytishi, bandligi va oilaviy munosabatlarining tiklanishi qayta qaramlik xavfini kamaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, psixoaktiv moddalarga qaram shaxslarga ijtimoiy-psixologik yordam ko‘rsatish ko‘p bosqichli va kompleks jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda tibbiy davolash, psixologik qo‘llab-quvvatlash, oilaviy munosabatlarni tiklash, kasbiy bandlikni ta’minlash va ijtimoiy resotsializatsiya o‘zaro uyg‘unlikda olib borilishi zarur.

Ijtimoiy yordamning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish va individual reabilitatsiya dasturlarini joriy etish qaram shaxslarning jamiyatga qayta moslashishiga xizmat qiladi. Eng muhimi, bunday shaxslarga nisbatan insonparvarlik, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslangan munosabatni shakllantirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, Q. H., Saidov, M. H. (2022). Ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O‘zbekiston.
2. Egamberdiyeva, N. M. (2018). Ijtimoiy pedagogika. Toshkent.
3. Giddens, A. (2021). *Sociology*. 9th ed. Cambridge: Polity Press.
4. G‘oziyev, E. G‘. (2019). Umumiy psixologiya va shaxs psixologiyasi. Toshkent.
5. WHO. (2023). Global report on drug dependence treatment and social reintegration. Geneva.

6. Latipov, I. U., Sobirova, D. A. (2021). Narkologiya va deviant xulq-atvor psixologiyasi. Toshkent.
7. UNODC. (2024). World Drug Report 2024. Vienna.
8. EMCDDA. (2023). Health and social responses to drug problems: A European guide. Luxembourg.